

УДК 343.341

О. І. Пархоменко-Куцевіл*доктор наук із державного управління,
завідувач кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної Академії управління персоналом***ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ**

Сьогодні в Україні активно формується та реалізується антикорупційна політика. Водночас заходи, які спрямовані на запобігання та боротьбу з корупцією, не є ефективними.

Натепер в Україні проходять становлення новостворені антикорупційні інституції державної влади, зокрема Національне антикорупційне бюро, Спеціальна антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Крім того, запровадження створення Вищого Антикорупційного суду. 7 червня 2018 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про Вищий антикорупційний суд», який визначає засади організації та діяльності Вищого антикорупційного суду, спеціальні вимоги до суддів цього суду та гарантії діяльності.

Сьогодні відбуваються процеси відбору суддів у Вищий антикорупційний суд.

Проблема запобігання та подолання корупції аналізують учені в різних галузях науки, зокрема правознавці, політологи, соціологи, психологи, державні управлінці та ін. Так, проблеми міжнародного досвіду із заходів щодо запобігання та подолання корупції аналізують С. Александров, В. Андріанов, Л. Багрій-Шахматов, О. Банчук, І. Бачинський, В. Белік, В. Берзнер, О. Бондарчук, О. Дудоров, О. Дульський, А. Закалюк, Т. Іленок, О. Кальман, М. Камлик, С.Клімова, І. Козьяков, О. Костенко, В. Кузьменко, О. Куриленко, К. Лалаян, О. Ленкевич, В. Литвиненко, О. Лук'янов, О. Маркеєва, М. Мельник, О. Михайльченко, А. Мовчан, О. Мусієнко, Є. Невмержицький, А. Новак, В. Пелішенко, С.Петрашко, Ю.Рубинський, О. Рябченко, А. Савенков, С. Серьогін, О. Сінчук, Л. Ситник, Є. Скулиш, В. Соловійов, А. Суббот, В. Трепак, Т. Ульбашев, М. Фоміна, М. Хавронюк, Н. Ченшова, О. Юрченко, С. Яковенко, М. Ярошенко, І. Яцків та ін.

Водночас сьогодні відсутній системний аналіз проблем формування та розвитку Вищого антикорупційного суду України.

Метою статті є здійснення теоретичний засад проблем формування та розвитку Вищого антикорупційного суду України.

Спочатку розглянемо дефініцію «антикорупційний суд».

Відповідно до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

«Антикорупційний суд» у міжнародних наукових документах розглядається як суд, який істотно спеціалізується (хоча і не обов'язково) у справах про корупцію [1; 5].

Антикорупційні суди натепер створені у таких країнах, як Афганістан, Бангладеш, Болгарія, Камерун, Хорватія, Індонезія, Кенія, Малайзія, Непал, Пакистан, Палестина, Філіппіни, Сенегал, Словаччина, Уганда [5].

У Болгарії створено розгалужену систему інституцій, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією. Складником зусиль країни зі стримування корупції та підвищення рівня громадської довіри до державних органів було створено спеціалізований суд, який розглядає злочини, скоєні організованими злочинними угрупованнями, зокрема пов'язані з корупцією. У Болгарії антикорупційний суд є універсальним паралельним судом, оскільки система антикорупційних судів містить як суд першої інстанції – Спеціалізований кримінальний суд, так і апеляційний – Апеляційний спеціалізований кримінальний суд. Касаційною інстанцією є Верховний касаційний суд [6].

У 2003 році у Словаччині було створено Спеціалізований суд (пізніше перейменований на Спеціалізований кримінальний суд) для розгляду справ про корупційні злочини та організовану злочинність. Суд розпочав свою діяльність у 2005 році. Він був створений у відповідь на вплив на суди першої інстанції кримінальних мереж та місцевих еліт [7].

Відповідно до ст. 14 Кримінального процесуального кодексу Словаччини, юрисдикція Спеціалізованого кримінального суду розповсюджується на:

- убивства;
- учинення тиску та здійснення впливу на рішення у сфері державного забезпечення та державних закупівель відповідно до ст. 266 (3) Кримінального кодексу;

– підроблення та контрафактне виробництво грошей та цінних паперів відповідно до ст. 270 (4) Кримінального кодексу;

– зловживання посадовим положенням відповідно до пунктів 3 і 4 ст. 326 Кримінального кодексу;

– отримання хабара відповідно до ст. 328–331 Кримінального кодексу;

– хабарництво відповідно до ст. 332–335 Кримінального кодексу;

– непряму корупцію відповідно до ст. 336 Кримінального кодексу;

– хабарництво на виборах відповідно до ст. 336а Кримінального кодексу;

– створення, організацію та допомогу злочинній або терористичній групі;

– особливо тяжкі злочини, вчинені злочинною або терористичною групою;

– злочини проти власності відповідно до розділу 4 спеціальної частини Кримінального кодексу або економічні злочини відповідно до розділу 5 спеціальної частини Кримінального кодексу в особливо великих розмірах (що у 25 разів перевищує незначну шкоду – 266 євро);

– завдання шкоди економічним інтересам Європейського Союзу [8].

Процедура призначення або звільнення суддів Спеціалізованого кримінального суду є звичайною процедурою, що застосовується до суддів звичайних судів. Кандидати на посаду судді складають іспит та подають свої кандидатури на розгляд комітету, призначеного Радою суддів (органу, до складу якого входять 9 суддів та 9 членів, обраних іншими гілками влади). Комітет обирає кандидатуру, яку Рада суддів може затвердити або відхилити із самого початку призначення суддів [7].

У Хорватії основою системи протидії корупції у 2009 році було створено Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах (Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, USKOK), віднесених до компетенції УСКОК [9].

Відповідно до ст. 32 Закону «Про протидію корупції та організованій злочинності», Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах, віднесених до компетенції УСКОК, створені в окружних та муніципальних судах Осієку, Рієки, Спліту та Загребу. Судді відділів призначаються головою суду на щорічній основі після винесення відповідного рішення радою суду [9].

Як і в Словаччині, у Хорватії спеціалізований антикорупційний суд має первісну юрисдикцію над справами про корупцію, а апеляційні скарги розглядаються у верховному суді [1; 4].

Відповідно до Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», на посаду судді Вищого антикорупційного суду громадянин України може бути призначений, якщо він відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, передбаченим За-

коном України «Про судоустрій і статус суддів», а також володіє знаннями та практичними навичками, необхідними для здійснення судочинства у справах, пов'язаних із корупцією, та відповідає одній із таких вимог:

1) має стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років;

2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;

3) має досвід професійної діяльності адвоката, зокрема щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;

4) має сукупний стаж (досвід) зазначеної у пунктах 1–3 цієї частини роботи (професійної діяльності) щонайменше сім років [2].

Основними етапами відбору на посаду судді Вищого антикорупційного суду є такі:

1) рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів;

2) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму офіційному веб-сайті оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді;

3) подання особами, які виявили намір стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів;

4) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України перевірки відповідності осіб, які звернулися із заявою для участі в доборі, установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів;

5) допуск Вищою кваліфікаційною комісією суддів України осіб, які за результатами перевірки на час звернення відповідають установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді, до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту;

6) складення особою, допущеною до участі у доборі, відбіркового іспиту;

7) установлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України результатів відбіркового іспиту та оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

8) проведення стосовно осіб, які успішно склали відбірковий іспит, спеціальної перевірки в порядку, визначеному законодавством про запобігання корупції;

9) проходження кандидатами, які успішно склали відбірковий іспит та пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки; отримання свідоцтва про проходження спеціальної підготовки;

10) складення кандидатами, які пройшли спеціальну підготовку, кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів;

11) зарахування Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту до резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді, розміщених до резерву та рейтингового списку, на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

12) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до кількості вакантних посад судді у місцевих судах конкурсу на заміщення таких посад;

13) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів, які взяли участь у такому конкурсі, внесення рекомендації Вищій раді правосуддя щодо призначення кандидата на посаду судді;

14) розгляд Вищою радою правосуддя рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді;

15) видання указу Президента України про призначення на посаду судді у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду [3].

Водночас зазначені процедури не дають можливості об'єктивно сформулювати корпус професійних та чесних суддів. На нашу думку, доцільно було б нарівні з процедурами оцінювання запровадити анонімне тестування на психологічні особливості особистості, чесність, стресостійкість, уміння приймати рішення та нести за них відповідальність. Водночас доцільно запровадити проходження співбесіди за допомогою поліграфа. Стосовно поліграфа є багато негативних думок науковців, однак, на нашу думку, це дасть можливість більш об'єктивного аналізу професійних та людських якостей особистості.

Із метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні для цілей кваліфікаційного оцінювання відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду до критеріїв доброчесності (моралі, чесності, непідкупності), зокрема щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя кандидата або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата до його статусу, наявності знань та практичних навичок для розгляду справ, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, утворюється Громадська рада міжнародних експертів. Громадська рада доброчесності, що утворена і здійснює діяльність відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на час діяльності Громадської ради міжнародних експертів не залучається до встановлення відповідності кандидатів на посади суддів Вищого антикорупційного суду

передбаченим законом критеріям для цілей кваліфікаційного оцінювання [2].

Слід звернути увагу на прозорість конкурсів на посади судді Вищого антикорупційного суду.

Так, на кожному етапі кваліфікаційного оцінювання кандидатів на посаду судді Вищого антикорупційного суду та під час оцінювання результатів такого кваліфікаційного оцінювання секретаріатом Вищої кваліфікаційної комісії суддів України забезпечується відео- та аудіофіксація і трансляція у режимі реального часу відповідних засідань Вищої кваліфікаційної комісії суддів України на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а Громадської ради міжнародних експертів – на офіційному веб-сайті Державної судової адміністрації України. Під час розгляду Вищою радою правосуддя питання про внесення Президентом України подання про призначення судді Вищого антикорупційного суду та прийняття рішення Вищої ради правосуддя щодо кандидата на посаду судді Вищого антикорупційного суду здійснюється відео- та аудіофіксація і трансляція у режимі реального часу відповідних засідань Вищої ради правосуддя на офіційному веб-сайті Вищої ради правосуддя, що забезпечується секретаріатом Вищої ради правосуддя [2].

Водночас, на нашу думку, було б доцільно лише проводити Вищою кваліфікаційною комісією суддів України співбесіди, тестування професійних знань та навичок, розглядати питання щодо доброчесності, моральності кандидатів. Потім формувати списки тих кандидатів, які відповідають установленим вимогам чинного законодавства щодо професійності, моральності, доброчесності, досвіду та кваліфікації. Далі запропонувати провести вибори суддів до Вищого антикорупційного суду населенням країни через електронне голосування. Електронною ідентифікацією особи може бути електронний підпис (наприклад, такий, що використовується для подання електронної декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Це надасть можливість людям обрати тих суддів, яких вони вважають чесними, неупередженими, професійними.

Крім того, було б доцільно прописати процедуру відкликання суддів Антикорупційного суду, якщо така особи скоїла правопорушення.

Унормування таких процедур потребує внесення змін до чинних нормативно-правових документів України.

У статті здійснено аналіз закордонного досвіду створення та функціонування антикорупційних судів. На нашу думку, сьогодні відбувається становлення такої інституції, як антикорупційний суд. Слід звернути увагу, що у деяких країнах антикорупційні суди є судами першої інстанції, апеляційні заяви на оскарження рішень яких

ідуть одразу до верховного суду країни, оминаючи звичайні апеляційні суди. У деяких країнах створена паралельна система антикорупційних судів, яка вміщує суд першої інстанції та апеляційний суд. В Україні відбуваються процедури відбору суддів у Вищий антикорупційний суд. Водночас розвиток цієї інституції державної влади потребує врегулювання процедури розгляду справ, визначення критеріїв оцінювання діяльності суддів. Крім того, на нашу думку, потребує вдосконалення процедура відбору суддів у Вищий антикорупційний суд.

Література

1. Євсєєв О. Антикорупційні суди: світовий досвід. *Новое время*. URL: http://nv.ua/ukr/opinion/evseev_o/antikoruptionsijni-sudi-svitovij-dosvid614776.html.
2. Закон України про Вищий антикорупційний суд. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.
3. Закон України Про судоустрій і статус суддів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
4. Прокопів Богдан. Специфіка функціонування Вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Випуск 3 (15). С. 103–107. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/viewFile/313/309>.
5. Створення та діяльність антикорупційних судів у Болгарії, Словаччині та Хорватії Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29287.pdf>.
6. Bulgaria Anti Corruption Institutional Framework. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135512224>.
7. Stephenson M. Specialised anti-corruption courts: Slovakia. URL: <http://www.u4.no/publications/specialised-anti-corruption-courts-slovakia>.
8. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok. URL: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-301>.
9. Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta. URL: <https://www.zakon.hr/z/166/Zakon-o-Uredu-za-suzbijanje-korupcije-i-organiziranog-kriminaliteta>.

Анотація

Пархоменко-Куцевіл О. І. Проблеми формування та розвитку Вищого антикорупційного суду України: теоретичні засади. – Стаття.

У статті здійснено аналіз закордонного досвіду створення та функціонування антикорупційних судів. У деяких країн антикорупційними є суди першої інстанції, апеляційні заяви на оскарження рішень яких ідуть одразу до верховного суду країни, оминаючи звичайні апеляційні суди. У деяких країнах створена па-

ралельна система антикорупційних судів, яка містить суд першої інстанції та апеляційний суд. В Україні відбуваються процедури відбору суддів у Вищий антикорупційний суд. Водночас розвиток цієї інституції державної влади потребує врегулювання процедури розгляду справ, визначення критеріїв оцінювання діяльності суддів. Крім того, на нашу думку, потребує вдосконалення процедура відбору суддів у Вищий антикорупційний суд.

Ключові слова: антикорупційний суд, корупція, відбір, судді, кваліфікація, доброчесність.

Аннотация

Пархоменко-Куцевил О. И. Проблемы формирования и развития Высшего антикоррупционного суда Украины: теоретические основы. – Статья.

В статье осуществлен анализ зарубежного опыта создания и функционирования антикоррупционных судов. В некоторых странах антикоррупционные суды являются судами первой инстанции, апелляционные заявления, на обжалование решений которых идут сразу в Верховный суд страны, поэтому минуя обычные апелляционные суды. В некоторых странах создана параллельная система антикоррупционных судов, которая включает суд первой инстанции и апелляционный суд. В Украине происходят процедуры отбора судей в Высший антикоррупционный суд. В то же время развитие этого института государственной власти нуждается в урегулировании процедуры рассмотрения дел, определении критериев оценки деятельности судей. Кроме того, по нашему мнению, требует совершенствования процедура отбора судей в Высший антикоррупционный суд.

Ключевые слова: антикоррупционный суд, коррупция, отбор, судьи, квалификация, честность.

Summary

Parkhomenko-Kutsevil O. I. Problems of formation and development of the High Anti-Corruption Court of Ukraine: theoretical foundations. – Article.

The article analyzed the foreign experience of creating and functioning anti-corruption courts. In some countries, anti-corruption courts are courts of first instance, appeals to appeal decisions are immediately passed to the country's supreme court, thus avoiding ordinary appellate courts. In some countries, a parallel system of anti-corruption courts has been established, which includes a court of first instance and an appellate court. In Ukraine, the selection procedures for judges are taking place in the Supreme Anticorruption Court. At the same time, the development of this institution of state power needs to be regulated by the procedure for consideration of cases, determination of criteria for assessing the activity of judges. In addition, in our opinion, the procedure for selecting judges in the Supreme Anticorruption Court needs to be improved.

Key words: anticorruption court, corruption, selection, judge, qualification, integrity.